

El Ripollès: una història per al foraster

JORDI MASCARELLA

Quan M. Francesc de Pau va canviar de vessant al Coll d'Ares no va sentir cap emoció especial. Ni el paisatge ni la gent no constituïen cap sorpresa notable dellà de la frontera. Aquella línia que des del Tractat de pau de 1659 i la conferència de 1660 separava la Corona francesa de l'espanyola era poc consistent, incapaç de desmembrar per si sola la unitat del país. Però potser ni els records d'aquell altre viatge, vint-i-cinc anys abans, no arribaven a commoure'l. Ben mirat, la participació i la fusió emocionals amb el paisatge són una troballa romàntica: seria lògic, doncs,

esperar-la en un eficaç col·laborar de S.E. el Duc de Noailles?

Dilluns, 24 de setembre.

A sopar a Camprodon.

Hem deixat darrere Arles, Prats de Molló i l'Hospital de Santa Margarida. Devia ser prop de migdia que hem travessat el port, més elevat, més incòmode i habitualment menys freqüentat que el de Portús, per on passa el camí ral.

A cosa d'una hora i mitja de camí hi ha Espinavell, prop d'on hem travessat el Ritort. És possible de remuntar pel camí aquesta ribera i fer cap a Setcases, a la vall del Ter, sota el Costabona. De Setcases es pot passar a Tegurà i d'allà al Santuari de N. Sra. de Núria, que en aquesta època de l'any encara és obert. La por de les maltempades o del rigor dels freds aconsella, però, d'emprendre vies més segures.

Cap a les tres hores hem arribat a Molló, domini del Monestir de Ripoll. Hi és notable, per contrast amb les rònegues edificacions d'un llogarret agrícola, l'església dedicada a santa Cecília. Tenint sempre el Ritort com a guia hem baixat cosa d'una llegua i mitja per arribar a les envistes de Camprodon. La claror del dia ha començat a minvar, i Febus retirava el carro com a preludi d'una vesprada fresca, amb una punta de rosat que s'ha estès a ponent. A mesura que ens apropàvem a la vila, els versos del poeta han ressonat una vegada més amb escaïença:

*«et iam summa procul uillarum culmina fumant
maioresque cadunt altis de montibus umbrae».*

La zona del Ripollès segons el mapa de Ioannes Baptista Urinus publicat en el Nomenclator Ptolemaicum. Anvers, 1607.

Camprodon o, com diuen aquí, Camberdon. El nom d'aquesta població sembla derivar de Campus Rotundus, com s'esforcen a representar els escuts de la torre del pont Nou, de la Casa de la Vila o de les monedes encunyades sota domini de S.A. Reial Cristianíssima Lluís XIII, de plorada memòria.

La vila, capital d'una vegueria que s'estén fins a Ripoll, queda enmig de la vall, en la confluència del Ritort amb el Ter. Domina el territori el castell de Sant Nicolau, plaça forta amb baluards en forma de diamant, que corona la vila emmurallada. Segons que m'han explicat, les defenses es van començar a reforçar i millorar uns vuit anys enrere. Fa poc, arran de la guerra que ens toca patir, han acabat els darrers bastions, i hi ha destacada una guarnició —en sa majoria castellans i valons.

La vila de Dalt s'estén a partir del monestir de sant Pere, servit per mitja dotzena de benets. Hi hem demanat allotjament, a l'empara de la regla, a falta de millor posada. Aquest monestir, que sembla haver conegut temps millors, percep nombroses rendes, i s'hi guarden dins una formosa arqueta d'argent, de factura antiquíssima, les relíquies de sant Patllarí o Palladí. El poble el venera amb devoció, i l'invoca especialment pel mal d'ulls. Tenen una pedreta plana que, per contacte amb l'interior de l'ull, asseguren que és remei eficaç i ràpid. Tant de bo aquesta gràcia em fos donada, com va passar-me a Ripoll l'any 49!

Al costat mateix hi ha l'església de Santa Maria, parroquial, dependent del Bisbat de Girona.

A la vila de Baix és notable el convent del Carme, de carmelites calçats, i també la casa de la vila i alguna altra de nissaga nobiliar. Els portals de n'Albareda i del camí de Girona, els protegeixen sengles baluards. Els recs i l'abundància de vies d'aigua fan possible l'aprofitament de molins i martinets de farga.

Remuntant el Ter per la riba dreta trobem el poblet de Llanars, encara no a mitja llegua de bon camí i pla. Més amunt, i a l'altra riba, es veu la Roca —barri fortificat, propietat de la poderosa famí-

lia Descatllar— i, més enllà, enfilat costa amunt, un domini de l'antic monestir de Sant Joan de les Badesses, Tregurà, des d'on és fàcil passar fins a Núria. A la riba dreta queden Vilallonga i Setcases, a unes dues llegües de Camprodon.

En aquests llocs és molt comú trobar-hi ramats, generalment d'«uelles» o de cavalls i eugues, propis o vinguts de fora a pasturar els nombrosos emprius durant el bon temps. Amb l'arribada dels freds (no és excepcional veure les summitats de les muntanyes nevades per l'agost) els pastors gallorsans retornen les ramades a les planes de Bianya o de l'Empordà, més càlides i seques. Dits pastors tenen ben poc de comú amb els disertíssims que pinta Virgili, suara citat, o amb els galants i refinats de Sannazzaro —avui tan de moda a la cort—, i habiten unes tosques edificacions de pedra seca que anomenen «cabanes».

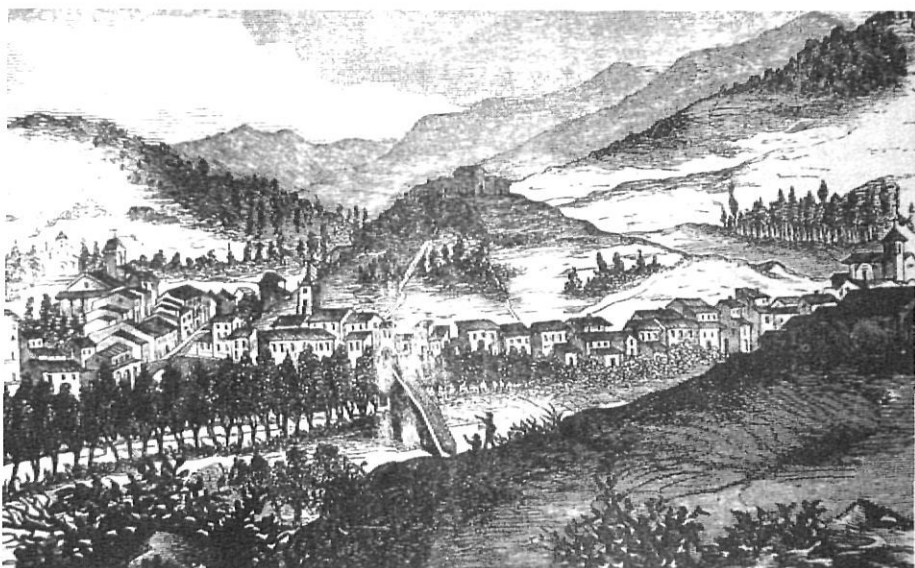
També són pràctics dels paratges boscosos els carboners que proveeixen les fargues properes, abundants tot i l'escassetat de menes. Aquests treballadors, que hom pot ben anomenar esclaus de Vulcà, arrenden pinedes o, als bacs, fagedes remoroses. Excaven o aprofiten clots a terra, i un cop omplerts fan una pila, la colguen i la deixen cremar a poc a poc, sense flama, vigilant amb unes llargues perxes que el foc no s'ofegui.

El ferro sovint procedeix de llocs distants, fins del Conflent, i arriba per mitjà de càrregues transportades per rues de traginers.

Demà, si Déu vol, baixarem a Sant Joan de les Badesses i, després, a Ripoll.

—Mussiú, no us deu fer pa re que us acompanyi, oi? Vureu, els camins d'aquestes muntanyes no són pa gaire distrets, i el prill dels bandolers no s'és espasat, encara... Home, ja no són els temps d'en Roca i els seus, que diu que campaven pels verais del monestir de Ripoll sense gota de respecte. Pro vaja, sempre val més anar amb uns bons pedrenyals a la xarpa i, si pot ser, amb bona companya. De mala gent n'hi ha pertot. Goiteu les forques de les Rocasses: més d'un cop les he vistes plenes. I els mique-

Les comarques al vol

La vila de Camprodon vista des de ponent. Gravet que apareix a la Historia de Camprodon de Moner i Galí. Barcelona, 1879.

lets del virrei, prou feina tenen !... Pro vaja, no en parlem pus. A viam si al final fariem sortir por !... I jo que hauré de muntar tot sol fins al Capsacosta, i emprés baixar sol cap a Bianya, podeu comptar el goig que em fa, pro ahir era mercat a Cambordon, i la feina és la feina... Perquè heu dit que anavu a Ripoll, oi?... Ep, mussiü no parreu pa gota: no deveu estar per gasalles, vós. Si voleu, callo... Em recorda d'una vegada aquí, prop de Sant Pau, que vàrem passar una nit d'espant. I no pas per culpa dels lladregots, no. Jo i en Po tornàvem de Sant Joan a Cambordon, i vem fer nit a Sant Pau. Ai mare! Doncs penseu que quan ja ens èrem colgats, els follets no van parar de fer trenes i nusos a la cua de l'euga i dels mulats, que els hi vem haver de tallar!... I uns sorolls i udols! I no eren pas els llops, no, que eren aquells dimonis de follets.

Emprés, tot d'una, en Po es va despertar cridant que s'afegava. I sabeu què era? Doncs la pesanta, mussiü, que se li havia ajagut damunt el pit. Malagonyat qui s'hi trop, en tals extrems! L'enydemà, haguessu vist com corrivia, el desgraciat: unes ganas que tenia de fugir-ne. I no era pa gota cusò, en Po, i ca, que era un llamp d'home, de mida i de fets!... Ep, mestre, si voleu, callo.

Dimecres, 26 de setembre.

Ripoll.

Vàrem sortir de Camprodon quan llustrejava, seguint el camí que

voreja el Ter, més planer que el que s'enfila cap a Cavallera i Fogonella i dóna a Surroca.

El record que tenia de Sant Joan de les Badesses o, més pròpiament, de les Abadesses, no me'l va trair aquesta nova visita: es tracta d'una vila ben situada i pròspera sobre el riu, del qual la separa un bon desnivell. S'hi accedeix per un pont antic, amb un ull ampliíssim. L'església de Sant Joan i Pol era la parroquial. No menys antiga és l'església de l'actual col·legiata, abans canònica agustiniana. Segons diuen —i jo mateix ho he pogut comprovar en documents— en èpoques remotes hi havia hagut un monestir de benedictines, d'on vindria el nom del poble. Opinió contrària a la de S.E. Rvdma. M. Pèire de Marca, qui estava convençut —així m'ho havia manifestat reiteradament— que aquell monestir era pura faula, somni o allucinació per justificar el nom del lloc.

Aquesta església té un altar molt bo, amb antigues escultures de marbre pintat, les quals representen graciosament escenes de la vida de Jesús; i un grup de figures tallades que es coneix pel nom de Santíssim Misteri, representant el davallament de la creu.

A la vila hi ha una plaça porticada molt ben distribuïda, i una altra on tenen joc de pilota. Són nombrosos els paraires i pelleters en aquesta població, que compta amb uns cinc-cents habitants, pel cap alt.

Remuntant la riera de Malatosca hom pot arribar fàcilment a Surroca, sota les muntanyes de Cavallera. D'allà es pot passar a Burguera (vall de Ribes) per Colldejou. Les muntanyes aquí són de gran alçària, però hi ha conreus que han obligat a artigar i obrir feixes que escalonen els pendants. El pavelló del Taga és el punt més elevat, i sembla talment que la vegetació no gosi apropar-se tant al cel, perquè de mitja muntanya en amunt no s'hi veu cap arbre sinó herbei. Colldejou la separa de Sant Amand, muntanya molt rociosa i de bella vista sobre la vall de Ripoll, segons recordo.

També d'aquí diuen que hi havia hagut un monestir, espècie

que no puc creure sinó obra d'una imaginació desbordada. El poble, però, amic de la irreverència, canta una cançó que s'hi refereix:

«Les monges de Sant Aimanç,
dotze monges, tretze infants...»

De Sant Joan a Ripoll s'obre una vall ampla i fèrtil, envoltada de cases i masies. Els conreus més productius són el blat (froment), la patata i la vinya, encara que no sigui lloc molt adequat. També abunden els camps d'un farratge que aquí anomenen trèfol.

A propòsit de Ripoll, alguns homes no pas mancats d'erudició mantenen que va ser fundada en temps de Recared, amb el nom de Recàpolis: però no hi ha motiu ni autoritat certa per fer-la tan antiga, de tal manera que molts altres la consideren de l'època de la fundació del monestir.

És també una vila circuida per una tosca muralla de 24 torres, amb quatre portals, la qual encloou unes dues-centes cases. Situada sobre la confluència dels rius Ter i Freser, té dos ponts de pedra que els travessen i donen a sengles ravals. El del Ter connecta amb el camí ral d'Olot, que passa al peu del refet hospital fora muralla. A dalt de puig Salomó hi ha la capella de Sant Bartomeu, habilitada com a llitgeret en temps de contagi. Seguint per aquest vessant de la serra d'Arcemala s'arriba a Vallfogona, petit nucli de cases a redós del castell, que ha estat possessió de la família de Pinós. Aquí, segons m'han contat, la mort va venir a trobar al M. Illtre. Sr. Jaume de Copons i Vilaplana, abat insigne de Ripoll, home disertíssim, hàbil polític i no menys erudit, durant l'epidèmia de 1651. A l'altra banda de la riera s'alça l'antic castell de Milany, que domina Besora, més enllà.

Però tornem a Ripoll. La meitat de la vila l'ocupa el monestir benedictí de santa Maria, el més ric d'aquest Principat, amb uns sis mil vassalls repartits per tot Catalunya. El separa del poble una forta muralla, en la qual s'obre una porta davant la plaça de Santa Caterina. En aquesta porta hi apareix l'escut d'armes del monestir, que repre-

senta un gall, símbol de la senyoria eclesiàstica i civil de l'abat. No pocs són els conflictes que ha originat aquest domini al llarg dels temps, i en queda testimoni en la festa de Santa Caterina, pel novembre, quan els nens de Ripoll acudeixen davant la porta, i cantant amb monòtona melodia

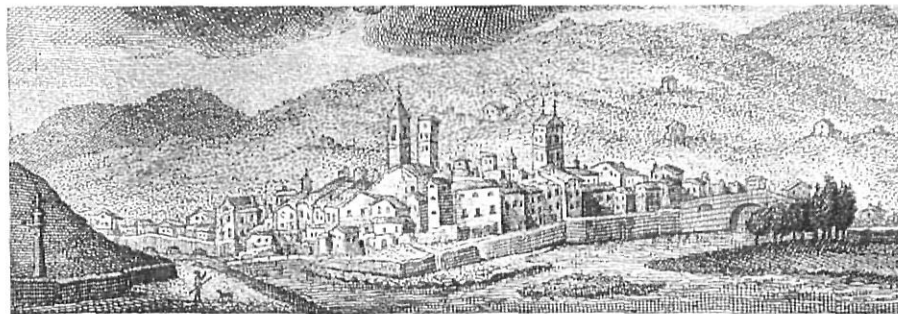
«Gall de Santa Caterina,
tu que ens passes la farina,
si ens espatlles lo sedàs...
amb un cop de sabre
te llevaré el nas».

malmeten amb una espasa de fusta un formós exemplar de gall, que és la menja extraordinària d'aquella diada.

En aquest monestir hem sol·licitat l'hospitalitat de sant Benet, que se'ns ha concedit en nom de l'actual abat, Dom Gaspar de Casamitjana i d'Erill, avui absent. La comunitat, molt concorreguda en èpoques remotes, es limita actualment a una dotzena d'individus, tot i que la seva importància política i social segueix essent evident en aquest Principat —només cal recordar les controvèrsies que s'hi han aixecat arran de Trento, i els conflictes que han tingut amb cases castellanès. Alguns d'aquests monjos tenen casa parada fora del recinte claustral, però l'observança de la Regla sembla en tot punt vigent.

El palau de l'Abat i la cort del Vicari són edificis notables. L'hostatgeria i el noviciat no són tan ben servits. Hi ha, a més, un molí i diver-

Vista general de Ripoll des de migjorn, en un gravat dedicat a Sant Eudald (Arxiu-Museu folklòric).

S. EUDALDO MARTIR.

Luc se venera en sa propia Capella en la villa de Ripoll.

Arxiu y templo de la villa de Ripoll en Cataluña.

ses pabordies. L'església és antiga, encara que luxosa. El cadiram del chor és molt bo, i també l'orgue, obra d'en Trialls. La porta de l'església que dóna al cementiri és esculpida amb nombroses figures i inscripcions que no he sabut desxifrar del tot. El claustre, de dos pisos, és també una obra antiga i notable, poblat per multitud de sepultures. La biblioteca és bona però descuidada, i he tornat a veure el vell armari on es guarden les cartes, instruments i títols d'honor d'aquesta casa. Recordo que dels anys 46 al 49 no havia estat difícil de consultar-ne les col·leccions, treure'n trasllats —i fins i tot algun vetust original, com aquell Gesta Comitum que M. Baluze deia que volia publicar a París. Les hores que hi havíem passat desxifrant les antigues lletres de pic de mosca, i recopiant i inventariant els documents!

En el poble hi ha també l'església parroquial de Sant Pere, on s'acullen uns vint-i-cinc preveres. Tē dos chors bons, un orgue nou, obra de F. Galtayres, i alguns altars també bons, un dels quals tallat per l'escultor Casamira. El terra és farcit de sepultures de famílies notables amb casa a la vila: Colí, Guanter, Rocafiguera, Solanell...

Dins la vila, però, la majoria d'edificacions no són gaire bones, i els carrers humits i insans, i no és estrany que sovint marxi gent a viure a la parròquia de Ripoll, que és lloc reial. A l'entorn de l'església de Sant Eudald (o Sant Ou) és on se celebra mercat, amb diversos porxos força concorreguts. Les relíquies del sant patró —que alguns diuen robades a Aix— es conserven dins una bonica urna d'argent cisallada fa només quatre anys.

Hem de permetre a M. Francesc de Pau que no ens detalli la prosperitat del Ripoll siscentista, abocat de ple als treballs de la farga: canoners, panyetaires, encepadors, clavetaires... Centrem-nos per contra, en els contorns de l'església de Sant Eudald, voltada de gent, el dissabte 17 d'abril de 1649, en un episodi que el cronista no gosaria recordar: l'enamorament del jove i inexpert Francesc de Pau per Maria d'Engordans.

El pretext: una fatiga ocular,

normal en la seva feina, encara que inesperada als seus vint-i-dos anys; el remei: una alambinada destil·lació de fonoll, berbena, ruda, celidònia, eufràsia i roses, a parts iguals, subministrada puntualment per la bella Maria; el resultat: interès fora mida de Francesc de Pau per l'útil i celebrat llibre de Miquel Agustí (on trobava ressonàncies de lectures molt diverses), que es va acabar en haver de partir cap a la Seu d'Urgell. D'altres, però, opinen que el desencís es va produir en arribar al capítol en què es tracta de fer fugir una serp que hagi entrat al cos mitjançant «lo fum del perfum fet de alguna sabata vella».

Dijous, 27 de setembre.

A dinar a Ribes.

Hem sortit de Ripoll pel portal de Sant Pere, seguint el camí de vora el canal que condueix a Campdevànol. L'aigua és molt aprofitada en tota la comarca. A Campdevànol, població que no arriba a les vuitanta cases, hi ha dos molins i dues fargues que treballen ferro de l'antiga mina de Ventolà. Merdàs amunt, a una distància d'unes dues llegües, s'arriba a Gombrèn i a l'antiga baronia de Mataplana. D'allí sembla originària una figura fantasmal, molt temuda de les gentes senzilles, a la qual anomenen Comte Arnau. Circula una cançó curiosa en la qual s'expliquen diverses desventures i calamitats, i, en fi, la condemnació eterna de l'ànima d'aquest pretès comte.

Però nosaltres hem seguit la riba del Freser. Després del pont de la Corba, de dos ulls, el camí s'estreny tant que no és possible de passar dues cavalcadures a l'hora. Per aquí s'entra a la vall de Ribes, anomenada pel seu tancament, vall Fosca, o també, en antics documents, vall Petrària. Les roques hi són certament abundants, i sobta de trobar-hi coves habitades i fortificades, que en defensen el pas.

Una hora abans de la vila es troben, a l'altre costat del Freser, unes deus d'aigua calenta de reconegudes virtuts salutíferes. L'aigua brolla per dues boques, una de les quals té un cabal abundós, encara que tot el paratge està mal condicionat, i l'aprofitament és mínim.

Ribes apareix sobre l'aiguabarreig dels rius Segadell, que baixa de Pardines, Freser i Rigart. L'aigua és, doncs, abundosíssima, i molt aprofitada per la indústria humana tant en els nombrosos molins i martinets com en la captura de les saboroses truites de la comarca.

Queralbs és un petit poble situat a una llegua i mitja de Ribes; les cases —com totes les de la contrada— són de pedra, amb cobert de lloses i no pas de teules, i això per aguantar la feixugesa de la neu hivernal.

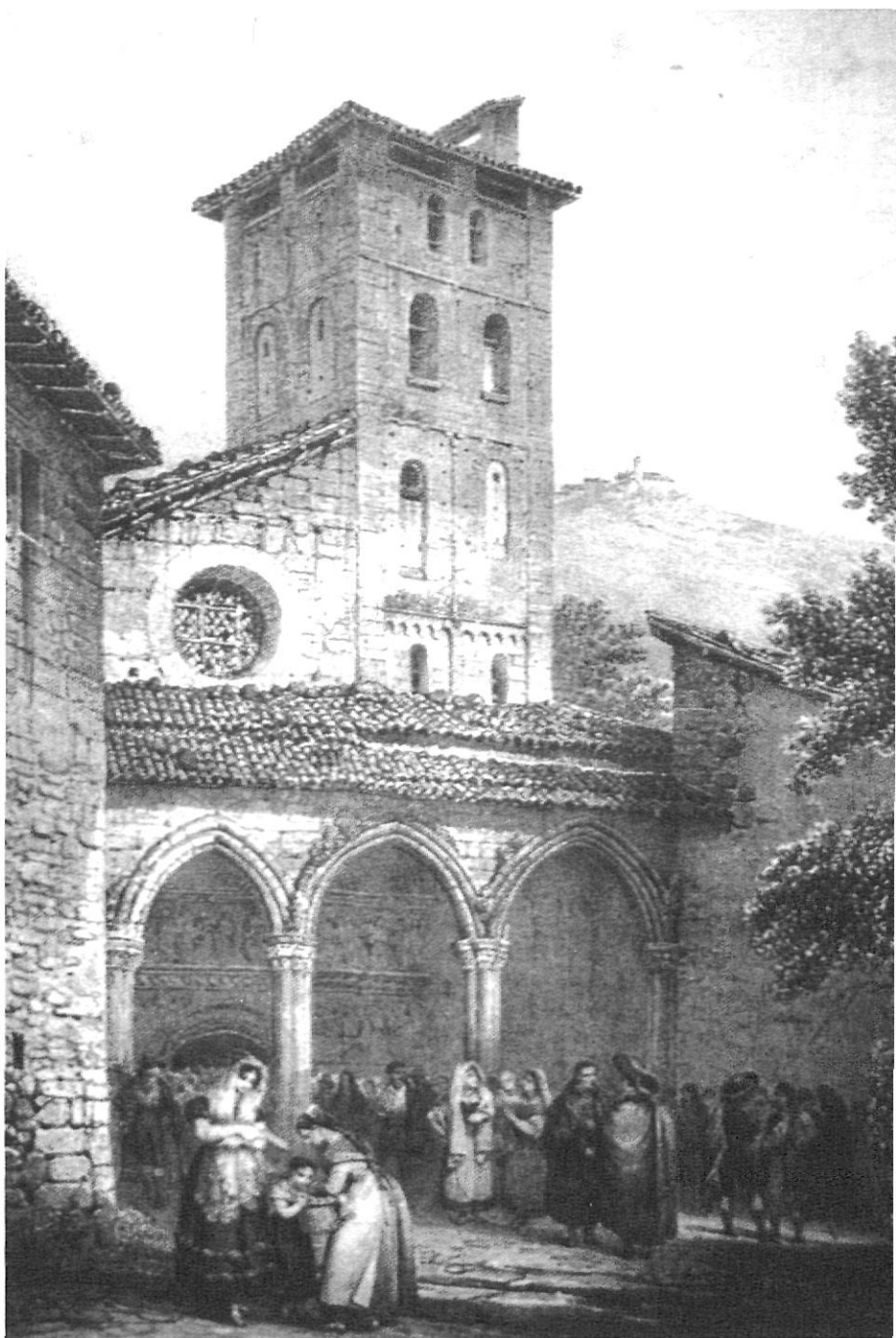
Dins el seu terme, en aquests confins de la diòcesi d'Urgell, hi ha el santuari de N. Sra. de Nùria, potser el més conegut i venerat del bisbat. Des de Queralbs s'hi accedeix només durant el bon temps per un camí que és millor no fer a cavall. La capella, ampliada l'any 52, és un pla, voltada de les grans muntanyes de Coma de Vaca, Finestrelles i Tossa, també anomenada Puigmal. Tampoc no hi ha a penes vegetació, sinó un bosquet de pins darrere l'església; però les herbes i fruits hi són nombrosos. Alguna vegada s'hi han vist òssos, però l'animal més comú no sotmès a la humana cultura és l'isard, mena de cabra salvatge. El benemèrit doctor Francesc Marés ha fet una història i descripció acurades d'aquest lloc en l'obreta que va donar a la impremta a Barcelona l'any 66.

A Ribes he conegut la família del sabater Gaspar Bellafont, els dos fills del qual van ser agraciats per la Mare de Déu de Nùria l'any 61, que els salvà de morir ofegats en el canal i de desnutrició, respectivament.

Demà emprendrem el camí cap a Toses, vall del Rigart amunt, travessant els poblats de Planoles i Planès. Amb aquests i un grup de cases situat a l'altra riba del Rigart es fa un joc de paraules involucrant la duresa del clima, dient que des de Planès «es veu «nevar» en serè». Tot sigui prendre's a broma les malvestats del temps!

Una capa amenaçant de núvols filtrava cendrosament la llum del dia, però la ràdio havia assegurat un temps esplèndid.

Acabava de llegir un informe

sinòptic del Ripollès: uns 1.30 km²; més de 31.000 habitants, segons el padró de 1986; davallada econòmica; davallada demogràfica; males comunicacions... La dura certesa d'un futur incert.

El paisatge, però, li abellia. Odiava els túnels, potser perquè li recordaven el metropolità. Acabava de passar Tosses, i malgrat la velocitat li havia semblat veure creuar dues figures cavalcant uns rossins, com fantasmes ancorats en el passat.

No hi va pensar més: calia que al vespre fos a Barcelona i encara havia de visitar la comarca.

Façana de l'església del monestir de Ripoll. Al fons, l'ermita de Sant Bartomeu. Gravat de M. Langlois (Arxiu-museu folklòric).